

İSLAM HUKUKUNDA SEBESİZ ZENGİNLEŞME

Ali Kaya, Emin Yayınları, Bursa 2005, 268 sayfa

Hava ALTUNTAŞ*

Sosyal bir varlık olarak hayatını idame ettiren insan, yaşadığı çevre içerisinde muhtelif ihtiyaçlarının bir kısmını kendisi temin etmekte, bazen de bu konuda diğer bireylerin yardımına ihtiyaç duymaktadır. İnsanların bu doğrultudaki etkileşimleri, malvarlıklarında pozitif veya negatif değişikliklere neden olmaktadır. Söz konusu değişikliklerin hukuka uygun olması ve meşru bir sebebe dayanması şarttır. Haksız biçimde başkasının malvarlığına geçen ekonomik değerlerin iadesini sağlayarak, şahısların özel mülkiyetini ve haklarını koruma altına almayı sağlayan ‘sebepsiz zenginleşme’ kurumu hukukun önemli konularından birisidir. Ali Kaya tarafından kaleme alınmış bulunan *İslam Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme* (Bursa 2005) adlı eserde sebepsiz zenginleşme konusunu İslâm hukuku açısından ele alan önemli bir çalışma olup giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Yazar önsözde (s. 14), bu eseri telif etmedeki amaçlarını sebepsiz zenginleşme kavramını bir bütün olarak ele alıp İslam hukuku açısından değerlendirmeye tabi tutmak, İslam hukukunun, sebepsiz zenginleşme yoluyla elde edilen mal kazanım veya kayıplarını ne şekilde değerlendirdiğini ortaya koymak, bu şekilde elde edilen kazanımların hukukî sonuçlarının neler olduğunu ve İslam hukukunun mal varlıkları arasında bozulan dengenin düzel-

* Sakarya Ü. Sosyal Bilimler Ens. İslam Hukuku Bilim Dalı Yüksek L. öğrencisi

tilmesini sağlamak amacıyla böyle bir kuruma yer verip vermediğini tespit etmek şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca İslam hukukunun meseleci (kazuistik) yöntem içinde konu ile ilgili nazariyatı nasıl kurup oluşturduğunu araştırmayı, klasik fıkıh kaynaklarında çeşitli konu başlıkları altında yer alan hükümlerin genel bir nazariyesinin var olup olmadığını belirlemeyi ve bugün İslam ülkeleriyle ve Türkiye’de yürürlükte olan kanunların ilgili maddeleriyle mukayeseler yapıp, hukuk sistemlerinin konuyu ele alış biçimi ve yaklaşım tarzlarının görülmesine yardımcı olmayı da hedefleri arasında zikretmektedir.

‘Konunun Önemi, Sunumu, Sınırları ve Terminoloji Sorunu’ adını taşıyan giriş bölümünde yazar, sebepsiz zenginleşmenin sözleşme ve haksız fiilden farklı bir kurum olarak sebepsiz yere fakirleşene iade talebinde bulunabilme imkânı veren ve bu şekilde hukukun ve adaletin gerçekleştirilmesine katkı sağlayan bir kurum olması hasebiyle önem arz ettiğine dikkat çekmektedir (s. 20). Sonrasında ise konunun sınırları, kaynakları ve terminoloji sorunu ile ilgili açıklamalara yer vererek konunun çerçevesini çizmektedir.

Eserin birinci bölümünde (s. 29-76), ‘Borç Ve Sebepsiz Zenginleşme Kavramları’ başlığı altında yazar, borcun tanımı, alacaklı, borçlu yani borcun tarafları, borcun unsurları, sebebi ve kaynakları, sebepsiz zenginleşme kavramı, kavramın tarihi gelişimi ve İslam hukukundaki yeri ile çeşitli hukuk sistemlerince düzenlenme biçimi ile ilgili bilgi vermektedir.

Giriş bölümünde, sebepsiz zenginleşmenin İslam hukukunda, müstakil bir borç kaynağı oluşturduğu; ancak bağımsız bir başlık olarak ele alınmamış olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ayrıca bu kurumun geçerli bir sebep olmaksızın başkasının aleyhine zenginleşenin bunları iade etmesini, başkasının mal varlığına katılan bireysel bir değeri, eşyayı, fikri veya hukukî varlığı geri isteyebilmeyi sağlama gibi kendi içerisindeki işlevlerinin yanı sıra başka hukukî kurumlarla ilgili hükümlerin yol açtığı hukukî sonuçlara da uygulanabilen ek bir hüküm olma niteliğine sahip olduğunun da altı çizilmektedir (s. 58).

‘Sebepsiz Zenginleşmenin Koşulları’ (s. 77-141) ismini taşıyan ikinci bölümde yazar, sebepsiz zenginleşmenin, ‘zenginleşme’, ‘fakirleşme’, ‘geçerli bir sebebin bulunmaması’ ve ‘nedensellik bağı’ şeklinde ortaya çıkan dört genel şartını incelemeye tabi tutup, konunun alt başlıklarını ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Meselâ, zenginleşenin mal varlığında bir artış meydana gelmesi ve bu artışın ekonomik açıdan değer taşımaması durumunda zenginleşmeden bahsedilebileceği, zenginleşmeye konu olabilecek değerlerin (eko-

nomik ve hukukî) neler olduğu, maddî değerlerin yanı sıra, bir yayın organının, isim benzerliğinden ötürü bir firmayı başarılı firmalar arasında göstermesi ve bunun neticesinde söz konusu firma lehine manevî zenginleşme sağlaması gibi durumlarda geçerli olan manevî değerler içinde sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanıp uygulanamayacağı konuları tartışılmıştır. Aktifin artması ve pasifin azalması şeklinde gerçekleşebilen fiilî zenginleşme ve fakirleşmeden kurtulmayı ifade eden ‘zenginleşme biçimleri’, gayr-i menkulün iktisabı, gayr-i menkulün, menkul bir malla birleştirilmesi, menkul mülkiyetinin iktisabı, zilyetliğin iktisabı, borçtan kurtulma ve alacak hakkının iktisabı şeklinde tezahür eden ‘zenginleşme çeşitleri’ ve zenginleşmeyi ortaya çıkaran fiil ve olayların neler olduğu ile ilgili bahisler ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Ayrıca fakirleşmeden söz edilebilmesi için geçerli olan sınırın ve fakirleşmeye konu olabilecek değerlerin neler olduğu konuları üzerinde de durulmaktadır.

‘Sebepsiz Zenginleşme Türleri’ (s. 143-205) başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise, farklı hukuk sistemlerindeki sebepsiz zenginleşme türlerinden genel olarak bahsedildikten sonra, ‘Edimden Dolayı ve Edim Dışı Sebepsiz Zenginleşme Türleri’ başlıkları altında toplanan sebepsiz zenginleşme türleri zikredilmektedir. Edimden kaynaklanan sebepsiz zenginleşmeler, ‘varolmayan’ (borç olmayan şeyin ödenmesi, zımnî sözleşme sayılan haller, üzerinde anlaşma olmamış sebebe dayanan zenginleşmeler), ‘gerçekleşmeyen’, ‘ortadan kalkan’ (sözleşmeden dönme veya sözleşmenin feshi) veya ‘geçersiz sayılan’ (batıl işleme dayanan kazandırmalar, fâsit işleme dayanan zenginleşmeler) sebeplere dayanması nedeniyle gerçekleşir. Edim dışı sebepsiz zenginleşme türleri ise ‘müdahaleden’ (zenginleşenin, fakirleşenin ve üçüncü kişinin müdahalesi) ve ‘harcamadan doğan zenginleşmeler’ (başkasının eşyasına değer kazandıran zenginleşmeler, rehnü’l-müstear, mûrisin borçlarını ödemek, başkasının borcunu ödemek, başkasının malını korumak için harcama yapmak, başkasını masraftan kurtaran zenginleşmeler) olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir.

Son bölümde ‘Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan İade Borcu ve İlgili Hükümler’ başlığı altında yazar, sebepsiz zenginleşmeden doğan iade borcu ile ilgili yaptığı kısa açıklamanın ardından, iade talebi ileri sürülemeyen durumlar ile iade borcunun konusu, kapsamı, ifâsı, borcun edası sırasında ileri sürülebilecek talepler ve geri verme davası ile ilgili açıklamalara yer vermektedir (s. 209). Bilerek borç olmayan şeyin ifâsı yani edimde bulunanın, bor-

cun olmadığını bilmesi ve bilerek ifâda bulunması, hukuka ve ahlâka aykırı bir amaca ulaşmak maksadıyla birine bir şey verilmesi, zaman aşımına uğramış borcun ve ahlâki bir görevin ifâsı ve ödeme emri olmaksızın başkasının borcunun ödenmesi gibi durumlarda sebepsiz zenginleşme nedeniyle iade talebinde bulunulamayacağını ifade etmektedir. İade kapsamının belirlenmesinde esas alınacak (iyi niyet-kötü niyet ayrımı) ve iade kapsamını etkileyen unsurlar ile (zenginleşmenin ortadan kalkması, iktisap edilenin eksilmesi, ilk zenginleşmenin çoğalması) iadenin gerçekleşme zamanı, yeri ve iade biçimleri (eda, kaza) ve ifâsı ile ilgili hükümlerin muhtevası da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Eserde anlatılanların genel değerlendirmesinin yer aldığı sonuç bölümünde ise yazar, sebepsiz zenginleşme kurumunun kavram olarak klasik İslam hukuku kaynaklarında mevcut olmadığını ve son zamanlarda İslam ülkelerinde yapılan çalışmaların da müstakil olmaktan uzak, ülkelerindeki mevzuata kaynaklık eden Batı hukukunun sistemini takip eder mahiyette devam ettiğini ifade etmektedir. İslam hukukçularının, sebepsiz zenginleşme ile ilgili hükümlerinde birinci derecedeki kaynakları olan kitap ve sünnetten süzerek geliştirdikleri genel kural, icthad ve uygulamalarından hareketle ve pozitif hukukun ilgili ilkeleri de dikkate alınarak bir teorinin kurulabileceği yönündeki düşüncesini ortaya koymak suretiyle de kitabını sonlandırmaktadır.

İslam hukuku kaynaklarında bir kavram olarak yer almamakla beraber, çeşitli konu başlıkları altında işlenmiş olan sebepsiz zenginleşme kurumunu konu edinen eser, hayatın pek çok alanında karşılaşılan ya da karşılaşılabilecek olan sebepsiz zenginleşme olgusunun ayrıntılı biçimde ele alındığı çok az sayıdaki kaynaklardan biri olması sebebiyle önem arz etmektedir. Ayrıca anlatım esnasında kullanılan çok sayıda örnek, konunun daha iyi anlaşılmasına ve akılda kalmasını mümkün kılmaktadır. Bir Müslümanın şahsî veya başkasına ait bir malvarlığı üzerinde olumlu ya da olumsuz herhangi bir değişikliğe sebep olabilecek tasarruflarının, hukukî açıdan ne ifade ettiğini ortaya koyması açısından bu çalışmanın önemli bir boşluk doldurduğu ve aynı zamanda benzeri başka çalışmalara öncülük ettiği muhakkaktır.